

ФОРМУВАННЯ КІННОТИ У СЛОВ'ЯН VI–XI ст. НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу археологічних знахідок спорядження вершника і коня у східних слов'ян епохи раннього середньовіччя з територій від Правобережжя Дніпра до Карпат, як показника становлення кінноти. З'ясовано поширення односкладових вудил, ремінних розподілювачів, стремен. Обґрунтовується висновок про значне зростання степових запозичень протягом X ст.

Ключові слова: раннє середньовіччя, археологічні знахідки, ремінні розподілювачі, вуздечка, Середнє Подніпров'я.

Актуальність теми визначається тим, що дослідження процесу виділення професійного військового стану у східних слов'ян є важливим аспектом становлення державності на племінному етапі. За останні десятиліття з'явився значний археологічний матеріал для характеристики матеріальної бази ранньосередньовічного вершництва. Ці знахідки дають змогу поставити питання про шляхи запозичення певних форм спорядження, різнобічно характеризувати його розвиток та відображають історичний процес творення військової культури на західних землях.

Стан дослідження проблеми. Становлення кінноти у східних слов'ян у контексті формування спорядження вершника, як і історія вивчення середньовічної зброї на цій території, на сьогодні є порівняно новою галуззю історичної науки. Процес формування спорядження вершника на Галицько-Волинських землях, що складала серцевину корінних східнослов'янських територій, побіжно висвітлювався дослідниками військової справи під час характеристики різних галузей проблеми (А.М. Кірпічніков, В.І. Кійко, П. Котович, С.В. Пивоваров та ін.). Проте більшість праць, що з'явилися за останнє десятиліття, переважно стосуються спорядження періоду після становлення Київської держави [див. 25].

Терський Святослав Володимирович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та етнокомунікації Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів.

© Терський С.В., 2015

Новизна дослідження. За останні десятиліття проведені значні за обсягом дослідження, пов'язані зі становленням ранньослов'янської державності, зібрано ряд фактів, які дозволяють детальніше з'ясувати обставини формування слов'янської кінноти. Проте поява численних узагальнюючих праць не призвела до суттєвого прогресу у вивченні початків слов'янського війська [21, с. 141–145].

Метою статті є аналіз сучасних історичних досліджень проблеми, а також особливостей джерельної бази, що стосується формування кінноти у Галицько-Волинському регіоні, з'ясування етапів розвитку вершництва, роль зовнішніх впливів у цих процесах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Формування кінної дружини у слов'янських племен Правобережжя Дніпра розпочалось ще за римської доби. Про це свідчать численні поховання воїнів із залізними острогами, відомі, зокрема, у переворській культурі. Однак, починаючи з епохи Великого переселення народів, основними генераторами багатьох нововведень у військовій сфері стають племена степу.

Вважається, що першими кочовиками, які за доби середньовіччя суттєво вплинули на військову справу Прикарпаття та Волині, були саме авари. Запозичення із степу найбільше стосувались спорядження коня.

Посилення небезпеки з боку степу після приходу аварів було додатковим фактором структуризації племінної дружини. Наявність кінної дружини у землеробських племен лісостепу була одним із свідчень сформованості цього стану.

Зокрема, вказівкою на важливе місце кінноти можуть бути численні знахідки військового спорядження, виявлені на єдиному добре вивченому городищі – племінному центрі в Зимному біля Володимира. Там у напластуннях VII ст. знайдено трое двоскладових залізних вудил [3, с. 47, табл. 8: 29–31, 40], два бронзові ремінні розподільвачі [3, табл. 12: 1, 2], залізні [3, табл. 11: 21, 22, 30] та кістяна підпружні пряжки [3, с. 85, рис. 7: 2]. Однак, виразні сліди присутності професійної кінноти в регіоні можна датувати, починаючи з IX–X ст. Певну концентрацію острог, як атрибутів професійних кіннотників, спостерігаємо, зокрема, у Верхньому Побужжі, південно-західному Погоринні (земля давніх лучан) та в околицях Перемишля (Бахуж, давній

Сянок, Судова Вишня). Це були різнотипові остроги: з гачками-зачепами, загнутими до середини та назовні, а також каролінгського типу [25, с. 94–97, рис. 8–11]. Для порівняння, спорядження вершників IX–X ст., за невеликим винятком (городища у Ревному та Добринівцях, поселення у Рідківцях, підкурганні поховання у лісі Діброва біля с. Крилос), практично невідоме у південно-східному Прикарпатті.

Спорядження кінного дружинника у слов'ян протягом I тис. н.е. пройшло тривалу еволюцію, пов'язану, насамперед, із запозиченнями від степових наїзників. Саме їх спорядження останнім часом порівняно детально вивчається у Причорномор'ї [див. 2], що додає можливості для інтерпретацій.

Про особливості цих запозичень свідчать знахідки предметів спорядження верхового коня (вудила, стремена, деталі сідла, оздоби зброї, попружні пряжки, застібки від пут і недоуздка) та засоби керування (навершя руків'я батогів). Загалом, найчастіше трапляються знахідки ланок вудил, а також різноманітних металевих кілець, що могли використовуватися в кінській зброї. Адже управління конем здійснювалось за допомогою вуздечки. Її важливою частиною були вудила, що складалися з гризла (міжзуб'я) і бічних щелепних (прищічних) обмежувачів-псаліїв, які сприяли кращому керуванню конем.

Поряд з двоскладовими вудилами, що вживались в Прикарпатті та на Волині ще до середини I тис. н.е., у X–XI ст. широко вживались прості вудила, виготовлені з одного, інколи вигнутого, округлого стержня, завершеного з обох кінців петлями, через які просунуті рухомі кільця (за А.М. Кіріп'ячником). Цей тип вудил належить до запозичень від кочівників євразійських степів [8, с. 17–18; 2, с. 40–41].

Такі вудила зустрічаються на прикарпатських городищах X–XI ст. у Ступниці, Судовій Вишні та Тулігловах [19, табл. III: 12; 25, с. 72, рис. 1: 2]. Певна концентрація знахідок відзначена у Верхньому Побужжі. Цей тип вудил знайдено також у Володимирі (фонди ВВІМ, Р6-446, випадкова знахідка), на поселенні Ромош в околиці літописного Всеволожа на р. Західний Буг [24, с. 225] та на городищі в Юрові неподалік Белза [25, рис. 1: 3; 31, рис. 7: 4].

Трохи менше знахідок у землі лучан: один екземпляр знайдено в напластуваннях X – початку XI ст. на Ринковому пагорбі Лучеська [23, с. 182], інший – на городищі в Листвині [27, с. 82]. Луцький екземпляр (фонди ЛДІКЗ ТВ-1094/22), як і вудила з Туліглов та Ромоша, виготовлений з прямого чотиригранного кованого стержня. Збережене кільце луцького вудила виготовлене теж із чотиригранного в перетині дроту із загостреними кінцями, що заходять один за другий. Вудила такого типу зрідка використовувалися і в більш пізні періоди, про що свідчить їх знахідка на Шепетівському городищі. Зрідка односкладові вудила знаходять й на території Польщі [31, с. 31].

Характерною металевою деталлю, наймовірніше, кінської зброї, були кільця-розподільники [26]. Щоправда, про призначення цих виробів точаться суперечки, як і стосовно синхронних т.зв. бієсоподібних та тридіркових розподільників [12]. Відомо, що степовики широко використовували кільця-розподільники також для підвішування колчана [10]. Присутність кілець-розподільників у жіночих лангобардських похованнях Середнього Дунаю як до 508 р., так і пізніше, а також в комплексах аламанських поховань першої половини VII ст. [див. 5, с. 23], дозволяє припустити не лише поліфункціональність цих виробів, але й їх генезу з візантійсько-римської або гунно-аварської культурної традиції.

Систематизація кілець-розподільників з території Правобережжя дозволяє виділити два основні типи трійників-розподільників: тип I – круглі литі вироби з тонкими «шпичками» діаметром 25–35 мм, тип II – округло-підтрикутної форми діаметром 40–60 мм [24].

Найдавніше на території України кільце-розподільник першого типу знайдене у добре датованому комплексі, походить з господарської ями кінця V – початку VI ст. на поселенні Рашків-III на Дністрі. Бронзова підвіска кільце-подібної форми діаметром 35 мм розділена радіусами-променями на три приблизно рівних сектора [5, с. 107, рис. 12, 2, табл. 42: 6]. Верхній сектор виробу має стертю внаслідок тривалого використання рамку. Синхронними аналогами є предмети з Фені в Угорщині та Зимнівського городища [3, с. 100], а також вироби більш складної форми, з фігурним заповненням кільця, знайдені, зокрема, в жіночих похованнях аламанських кладовищ [див. 5, с. 23].

На Зимнівському городищі два бронзові ремінні розподільвачі першого типу діаметром 34–35 мм [4, с. 65-66, табл. 12: 1, 2] виявлені у шарі VI–VII ст. Їхні радіальні промені фігурно заламані, що дозволяло міцніше фіксувати реміні. На зовнішній поверхні обруча одного з них у місцях поєднання із цими «променями» нанесено по чотири вглиблені рисочки [3, с. 99].

Аналогічний тип розподільників для трьох ремінів діаметром 3,5 см знайдений у дружинних курганах Шестовицького кладовища першої половини X – середини XI ст. [6, с. 127], а набув поширення у XI–XIII ст., свідченням чого є знахідки з Гомельського Подніпров'я, а також із стародавнього Новгороду. Новгородський круглий розподільник діаметром лише 25 мм, що споріднює його із подібними знахідками у Прибалтиці, датуються 1160–1170 рр. і є серед інших новгородських розподільників найранішим [20, рис. 57: 5, с. 152]. В.В. Приймак навіть допускає прибалтійське походження цих предметів [15, с. 271]. Діаметр подібних південно-уральських круглих розподільників (тип 3, за Ф.Ш. Хузіним) переважно близько 30 мм, в той час як розподільники цього типу з Волзької Булгарії були більші – 35 мм [16, с. 159].

Два бронзові з позолотою мереживні ремінні розподільники (фонди Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника), знайдені під завалом клітей на дитинці літописної Ушиці на р. Дністер [11, с. 92, 95, рис. 6: 1, 2], очевидно, належали до спорядження заможних дружинників. Ці розподільники мають півсферичну форму, що зближує їх з розподільниками типу II.

Розподільники типу II, підтрикутної форми із серпоподібними прорізами зібрані, переважно, на Сході Європи. Вони більшого розміру, й, можливо, типологічно пізніші [26, рис. 3: 16–21]. Найраніші бронзові ремінні розподільники типу II знайдені на поселенні Рідківці на Буковині у комплексі предметів VIII–IX ст. [14, с. 35, рис. 8: 27–28]. Один з них з чотирьома прямокутними прорізами на реміні шириною до 7–8 мм, виготовлений з порівняно тонкої бляхи та багато декорований.

До більш раннього часу – V–VI ст., можливо, типологічно, був віднесений М. Брайчевським [7, с. 107, 109, табл. 2: 15] ремінний розподільник (потрактований спершу як «уламок

нашивної бляшки») з Михайлівки поблизу Канева, який зараз зберігається в колекції Львівського історичного музею [1, ЛІМ КР 19867, III-3602]. ДО Музею НТШ (№ 2704) у Львові він був переданий у складі колекції М.Ф. Біляшівського. Масивний, литий, позбавлений орнаментации, збережена сторона довжиною 57 мм, центральна частина випукла на 10 мм, ширина серпоподібного прорізу – 23 мм, вага фрагмента – 38 г. Форма виробу підтрикутна, проте дуги надто виступають назовні, а форма прорізів – серпоподібна.

Згодом, у період панування Золотої Орди у Північному Причорномор'ї, розподільники з такими ж серпоподібними прорізами знову набувають значного поширення [17, с. 541, рис. 3], про що свідчать їх знахідки у Волзькій Булгарії, зокрема, Білярі (типу I за Ф.Ш. Хузіним), Посуллі, Лутищах (околиці Більського городища).

Саме завдяки своїй масивності (розподільовачі з Пастирського городища та Михайлівки мали понад 5 см у діаметрі) та знахідкам у похованнях вершників А.М. Кірпічніков [8, с. 26–27, табл. VIII] кільця з серпоподібними прорізами однозначно відносив до спорядження коня, а О.М. Приходнюк [16, с. 158] навіть запропонував свою модель їх використання.

Таким чином, ремінні розподільники Заходу України (типу I), знайдені вздовж давнього балто-чорноморського транспортного коридора, залежно від типу могли вживатися для різних потреб. Розподільники ж типу II, зібрані в степовій та лісостеповій смугах Правобережжя Дніпра, очевидно, вживались насамперед як складова частина кінської збруї [26, с. 176]. Отже, в Північному Причорномор'ї та поміж Дніпром і Карпатами представлені всі основні відомі типи ремінних трійників-розподільників VI–XIII ст.

На використання сідла вказують, зокрема, підпружні пряжки та стремена [25, с. 84–85]. З'ясовано, що в процесі застосування розміри таких пряжок могли зростати. На це вказує знахідка з напластувань VII ст. на Зимнівському городищі характерної для поховань степовиків кістяної пластиноподібної пряжки загальною довжиною 40 мм та товщиною 8–9 мм [4, с. 85, рис. 7: 2], яка, попри свою мініатюрність, функціонально копіює схему підпружної. Вона складається з кільця діаметром 21 мм з наскрізним отвором та підковоподібної рамки розміром 19x16 мм з

перемичкою між раменами дужки. Дещо більшого розміру пряжка, виявлена в підкурганному похованні VIII ст. у Клементовичах поблизу Шепетівки [32].

До напластунів X–XI ст. відноситься кістяна пряжка довжиною 70 мм, оздоблена циркульним орнаментом, знайдена на Муравицькому городищі поблизу Лучеська [23, с. 84, рис. 4: 4]. Кістяні пластинчасті пряжки XI–XII ст., як правило, ще більш масивніші. Одна з таких розмірами 140x42 мм та товщиною 6 мм (фонди ЛІМ) знайдена у Теребовлі (Зеленче), інша з Галича (Кринос), розмірами 88x30 мм та товщиною 7–8 мм (фонди Музею археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ). Пряжку цього типу знайдено також на Райковецькому городищі, яке було знищене у середині XIII ст.

Таким чином, кістяні підпружні пряжки, характерні для поховань середньовічних кочовиків, поступово удосконалюючись та збільшуючись у розмірах, набувають поширення у дружинних центрах Галичини та Волині X–XI ст. [22, с. 13, рис. 6: 6, 7].

Обов'язковим компонентом сідла з X–XI ст. виступають стремена. Їх знайдено у т.зв. мадярських похованнях вершників у Галичі та Перемишлі, які, за останніми даними, датуються не раніше початку XI ст. [13, с. 355; 30; 33]. Одне з найдавніших на заході України середньовічних залізних стремени, знайдене на поселенській пам'ятці в околиці Лучеська (ур. Гнідава) у комплексі X ст. [29, с. 391, fig. 4: 2], є близьким до типу VI, виділеного А. Кірпічником. Стремена цього типу були найбільш поширеними у Хазарії та Угорщині [8, с. 49]. За класифікацією салтівських стремени, виконаною А.В. Кригановим, його можна віднести до типу I – з прямою підніжкою, але округлою петлею, одним жмутком в основі підніжки та без отворів на останній [9, с. 105]. Воно має видовжену дужку аркової форми зі стержнями підквадратного перетину, з виділеною у вигляді лопаточки петлею для ремня, нешироку рівну підніжку, з потовщенням у вигляді ребра.

Відкритим залишається питання про появу цих предметів на слов'янських за своєю матеріальною культурою пам'ятках. Найбільш ймовірні версії їх походження через безпосередні військові конфлікти слов'янських племінних

об'єднань з кочовиками. Добре відомий, завдяки повідомленню Костянтина Багрянородного, факт сусідства печенізького племені із населяючими басейн р. Прип'ять лучанами (лендзянами).

Таким чином, предмети спорядження кіннотника, виявлені у багатьох укріплених центрах Заходу України VII–XII ст., свідчать про впливи степу або навіть присутність окремих представників степової дружини. На Зимнівському городищі зібрано чимало предметів з кочівницького кола старожитностей (трилопастні вістря стріл, кістяна пряжка). Автор розкопок В.В. Ауліх навіть вважав ці знахідки доказом нападу авар на племінний центр дулібів на р. Західний Буг [3, с. 107–110]. Аналогічно, знахідки кінця V–XII ст. на Буковині (Рідківці), Середньому Дністрі (Рашків та Стара Ушиця) можна пов'язувати із степовими впливами.

У зв'язку з цим подальшого осмислення потребує вражаюче поширення окремих елементів кочового світу (трилопастні вістря стріл, різні типи ремінних розподільників, кістяні псалії), а також поховань з кіньми в комплексах X–XIII ст., досліджених на широких теренах Східної Європи, аж до Прибалтики та Фінляндії.

Висновки. Таким чином, за даними сучасних археологічних досліджень можна простежити формування кінної дружини слов'ян, починаючи від завершального етапу періоду Великого переселення народів – V–початок VI ст. Концентрація археологічних знахідок на окремих територіях Прикарпаття та Волині, виділених раніше як племінні, дозволяє припустити, що кіннота складала важливу частину дружин волинян, прикарпатських хорватів та інших сусідніх племен вже у VII–VIII ст.

Більш повна етнічна атрибуція не лише предметів спорядження вершника та верхового коня, але й багатьох інших аспектів військової інфраструктури східного та південного походження [див. 28] дозволить в майбутньому прояснити ступінь впливу кочових етносів на формування кінноти на ранніх етапах існування Київської держави.

1. Львівський історичний музей. Фондовагрупа «Київська Русь».
2. *Армарчук Е.А.* Конское снаряжение из могильников Северо-Восточного Причерноморья X–XIII веков / Е.А. Армарчук. – М.: ИА РАН, 2006. – 226 с.

3. *Ауліх В.В.* Металеві пряжки і прикраси з верхнього горизонту городища в с. Зимне, Волинської області / В.В. Ауліх // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття та Волині (далі – МДАПВ).– Вип. 4.– К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 92–105.
4. *Ауліх В.В.* Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI–VII ст. у Західній Волині / В.В. Ауліх. – К.: Наук. думка, 1972. – 123 с.
5. *Баран В.Д.* Пражская культура Поднестровья (по материалам поселений у с. Рашков) / В.Д. Баран.– К.: Наук. думка, 1988 – 160 с.
6. *Бліфельд Д.І.* Давньоруські пам'ятки Шестовиці / Д.І. Бліфельд. – К.: Наук. думка, 1977. – 236 с.
7. *Брайчевський М.Ю.* Непубліковані речі часів переселення народів у Львівському історичному музеї / М.Ю. Брайчевський // Труды Канівського біогеографічного заповідника. – 1952. – № 10. – С. 105–111.
8. *Кирпичников А.Н.* Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX–XIII вв. / А.Н. Кирпичников. – Л., 1973.– 140 с. (САИ – Вип. Е1-36).
9. *Крыганов А.В.* Вооружение и войско населения салтовомаяской культуры (по материалам могильников с обрядом трупосожжения) /А.В. Крыганов // Проблемы археологии Поднепровья. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1989. – С. 104–108.
10. *Кубарев Г.В.* К вопросу о саадачном или «стрелковом» поясе у древних тюрок Алтая / Г.В. Кубарев // Древности Алтая (известия лаборатории археологии № 3). – Горно-Алтайск, 1998. – С. 190–197.
11. *Кучера М.П., Горишний П.А.* Раскопки городища XII–XIII вв. у с. Старая Ушица / М.П. Кучера, П.А. Горишний // Археологические памятники Среднего Поднестровья. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 62–96.
12. *Лесман Ю.М.* Бизовидные разделители, трехдырчатые разделители и бизовидные подвески: от культуры смоленских длинных курганов к древнерусской культуре / Ю.М. Лесман // Славяне восточной Европы накануне образования Древнерусского государства. Мат-лы междунар. конф., посв. 110-летию со дня рождения Ивана Ивановича Ляпушкина (1902–1968) 3–5 декабря 2012 г., Санкт-Петербург.– СПб: СОЛЮ, 2012. – С. 228–232.
13. *Моця О.П.* Карпати у X–XIV ст. / О.П. Моця // Етногенез та етнічна історія Українських Карпат. – Т. Археологія та антропологія. – Львів, 1999. – С. 341–360.
14. *Пивоваров С.В.* Дослідження слов'янського поселення VIII–IX ст. поблизу с. Рідківці в 2010 р. / С.В. Пивоваров // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології (збірник наукових праць). – Т. 2 (32). – Чернівці: Прут, 2011. – С. 22–37.

15. *Приймак В.В.* Ременные распределители раннего и развитого средневековья / В.В. Приймак // Верхнедонской археологический сборник. – Вып. 5. – 2010. – С. 266–272.
16. *Приймак В.В.* Ременные распределители эпохи средневековья / В.В. Приймак // Археологія і давня історія України. – Вип. 7. – Мадяри в Середньому Подніпров'ї. – К., 2011. – С. 157–165.
17. *Приймак В.В.* Ременные распределители древне-русского и золотоордынского времени (новые находки) / В.В. Приймак // Верхнедонской археологический сборник. – Вып. 6. – 2014. – С. 538–546.
18. *Приходнюк О.* Пастирське городище / О. Приходнюк. – К. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 244 с.
19. *Ратич О.О.* Результати досліджень давньоруського городища Замчисько у м. Судова Вишня Львівської області в 1957–1959 рр. / О.О. Ратич // МДАПВ. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – Вип. 4. – С. 106–119.
20. *Седова М.В.* Ювелирные изделия древнего Новгорода (X–XIV вв.) / М.В. Седова. – М., 1981. – 196 с.
21. *Синиця С.* Перунові діти. Військова справа слов'ян на початку середньовіччя / С. Синиця. – К., 2012. – 276 с.
22. *Терський С.В.* Військова справа у Галицько-Волинській державі (археологічний аспект) / С.В. Терський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» (далі – ВНУ «ЛП»). – № 571: Держава та армія. – 2006. – С. 8–18.
23. *Терський С.В.* Історія Луцька у 3-х томах. – Т.1: Лучеськ X–XV ст. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. – 252 с., іл.
24. *Терський С.В.* Княже місто Володимир / С.В. Терський. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 320 с., іл.
25. *Терський С.В.* Спорядження вершника та коня на Волині X–XIV ст. / С.В. Терський // Культура і мистецтво західноукраїнських земель. Зб. статей / [відп. ред. В. Александрович]. – Львів, 2015. – С. 71–114.
26. *Терський С.В.* Ремінні трійники-розподільники VI–XIII ст. на Правобережжі України / С.В. Терський // Наукові записки (Рівненський краєзнавчий музей). – Вип. 13. – Ч. 1. – Рівне, 2015. – С. 176–179.
27. *Чайка Р.М.* Зброя та речі військового спорядження з городища Листвин / Р.М. Чайка // Археологічні дослідження Львівського університету. – Вип. 2. – Львів: ЛДУ, 1997. – С. 80–89.
28. *Шеломенцев–Терський С.В.* Південні зв'язки галицько-волинських земель у X–XII ст. за даними археології / С.В. Шеломенцев–Терський // Проблеми історії та археології України. Матеріали ІХ Міжнарод. научн. конф. 30–31 октября 2014 г. – Харьков: ООО «НТМТ», 2014. – С. 58–59.

29. *Bardetskiy Andriy*. New materials from the excavations of a multi-period settlement of Rovantsi, Hnidavska Hirka (Lutsk Raion, Volyn Oblast) in 2010 // Sprawozdania Archeologiczne. – 64. – Kraków, 2012. – S. 343–375.
30. *Florek M.* Węgry w Przemysliu. Historia alternatywna // Transkarpackie kontakty kulturowe w okresie lateńskim, rzymskim i wczesnym średniowieczu / Pod red. J. Gancarskiego. – Krosno, 2013. – S. 453–489.
31. *Kotowicz P.* Przemiany w uzbrojeniu plemiennym i wczesnopaństwowym (VI – poł. XIII w.) w polskiej części dawnych księstw ruskich – wybrane przykłady // БНУ «ЛП». – № 571: Держава та армія. – 2006. – С. 18–47.
32. *Musianowicz K.* Smentarzysko kurhanowe z VI–VIII w. w Klementowiczach koło Szepetówki (USSR) // Wiadomości archeologiczne. – T. 39. – 1975. – Z. 3. – S. 100–104.
33. *Pasternak J.* Die ersten altungarischen Grabfunde nördlich der Karpathen // Archeologia Hungarica. – 1937. – Bd. 21. – S. 1–7.

Надійшла до редколегії 12.09.2015 р.

Рецензент: *Л.В. Войтович*, доктор історичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

Терский С.В.
ФОРМИРОВАНИЕ КОННИЦЫ У СЛАВЯН VI–XI ВВ. НА ПРАВОБЕРЕЖЬИ УКРАИНЫ

Статья посвящена анализу археологических находок снаряжения всадника и лошади у восточных славян эпохи раннего средневековья на территории от Правобережья Днепра до Карпат, как показателя становления конницы. Определено распространение одноставных удиц, ремённых разделителей, стремян. Обосновывается вывод о значительном возрастании степных заимствований в сфере всадничества на протяжении X ст.

Ключевые слова: раннее средневековье, археологические находки, ремённые распределители, узда, Среднее Поднепровье.

Tersky S.
FORMATION OF THE EARLY MEDIEVAL SLAVS CAVALRY ON THE RIGHT BANK UKRAINE

The article analyzes the process of forming gear rider and horse in the eastern Slavs of the early Middle Ages, with archaeological finds from the areas of the right bank of the Dnieper river to the Carpathians. It was shown steppe origin monosyllabic fished, distributors of belt, stirrups. Substantiated conclusion about a significant increase in debt over the steppe X century.

Key words: early medieval archaeological finds Belt distribution systems, bridle, Middle Dnieper.